

1915. április 24-én kezdődött a törökországi örmények tömeges legyilkolása, amelynek eredményeként 2,3 millió örményből 1,5 milliót kivégeztek vagy lemészároltak. 1913 és 1916 között Henry Morgenthau volt az Egyesült Államok konstantinápolyi nagykövete, az ő hiteles beszámolójának felidézésével emlékeztetünk ezekre a rémtettekre. Cikkünk eredetije a Red Cross Magazine 1918. (!) márciusi számában jelent meg, s az események 90. évfordulója alkalmából közöljük, csekély rövidítéssel.

Egyedülálló történelmi rémtettek

Csak kevés nép szenvedett olyan sokat, mint az örmények. Oly félelmetesek és tartósak voltak azok a kegyetlenkedések, amelyeknek áldozataul estek, hogy az Örményország név legtöbbünk számára a vértanúsággal azonos jelentésűvé vált. A jelenlegi katasztrófában elszenvedett sérelmeik nagyobbak voltak, mint bármi ilyesmi, amit a történelemből ismerünk. A különböző csatamezőkön elkövetett kegyetlenségeket nem lehet összehasonlítani az örmények tragikus sorsával. Ezzel a cikkel az a szándékom, hogy kifejtsem az örmény kérdés lényegét, és röviden bemutassam azokat az okokat, amelyek a török kormányt arra ösztönözték, hogy eltörölje a föld színéről ezt a békés, szorgalmas, ártatlan és intelligens népet, valamint azokat a módszereket, amelyeket a hatóságok alkalmaztak kiirtásához.

Örmény ismertetőjegyek

Jóllehet az örmények elveszítették politikai függetlenségüket, hódítói, a törökök sosem voltak képesek asszimilálni őket. Szívósan ragaszkodtak faji hagyományaikhoz, vallásukhoz, nyelvükhöz és eszményeikhez. Korai történelmük, amely a régi asszírok, babiloniak, médek és perzsák korszakait öleli fel, még mindig büszkeséggel tölti el őket, és vallásuk – a kereszténység – volt, s ma is ez a legnagyobb erkölcsi erejük, amely megerősítette és lelkesítette őket ama számos horda támadásaival szemben, amelyek Közép-Ázsiából bukkantak fel, és útban Európa felé átvonultak területükön.

Az ifjútörökök 1908-as, sikeres forradalmát, amely Abdul Hamid szultán elmozdításához vezetett, az egész világ Törökország új korszakának kezdeteként ünnepelte. Mindenki lelkesedett azért, hogy Abdul Hamid megvetett, zsarnoki uralmát modern, haladó kormányzat váltotta fel – a legnagyobb öröm azonban az örményeket töltötte el. Rögtön felajánlották támogatásukat az új pártnak, amely minden állampolgárnak azonos jogokat ígért. Nincs itt elég helyem annak a ténynek a megtárgyalására, hogy ily nagy várakozások után a kormány teljesítménye rettenetes csalódást keltett. Az 1908-as adanai megszárlás és az ifjútörökök uralomvágyó és sovíniszta viselkedésének kibontakozása hamar eloszlatta az örmények minden illúzióját, és meggyőzte őket arról, hogy a hódítók faja és a leigázottak faja közötti régi viszony továbbra is fenn fog állni. A régóta remélt egyenlőség és szabadság megvalósítása nem sikerült. Az örményekkel való bánásmód 1913-ban olyan elviselhetetlenné vált, hogy segítségért fordultak az európai kormányokhoz. Több hónapos tárgyalás után olyan egyezség született, amelyben a Magas Porta megengedte két európai ellenőrnek, hogy felügyelői tekintélyt gyakoroljon a hat örmény vilajetben (tartományban). Hoff és Westeneng urakat nevezték ki, az előbbi egy svéd, az utóbbi egy holland volt. Elmentek tehát Konstantinápolyba (Isztambulba), hogy átvegyék a megfelelő útmutatásokat, de ezzel még nem voltak készen, amikor kitört az I. világháború, és a török kormány megfosztotta őket tekintélyüktől, és felszólította őket, hogy hagyják el az országot.

1914 augusztusa, szeptembere és októbere – Törökország ekkor még semleges volt – nagy fordulatot jelentett a török történelemben. A törökök azonnali mozgósítást rendeltek el, megszüntették a külföldi állampolgárok államszerződéses jogait, bezártak minden külföldi postahivatalt, megemelték a beviteli vámokat, és minden viszonylatban előnyöket csikartak ki abból a körülményből, hogy a nagyhatalmak hadiállapotban álltak egymással. A siker, hogy elhárították a szövetségesek áttörését a Dardanelláknál, azzal az érzéssel töltötte el őket, hogy győztesek, és feltámasztotta bennük annak reményét, hogy ismét világhatalommá válnak.

Ördögi terv

A háborús körülmények megadták a török kormánynak a régen várt alkalmat arra, hogy kezét emeljen az örményekre. Rögtön az elején néhány örmény vezetőhöz fordultak, és közölték velük, hogy ha egy örmény a legcsekélyebb segítséget is nyújtja az oroszoknak Törökország esetleges megszállásakor, akkor nem nyomoznak egyes személyek után, hanem az egész (örmény) fajt teszik felelőssé. 1914 tavaszán alakították ki az örmény faj megsemmisítésére irányuló tervüket. Bíralták saját elődeiket hanyagságuk miatt, hogy miután leigázták a keresztény fajokat, sem meg nem semmisítették, sem az iszlámra át nem térítették őket. És miközben négy nagyhatalom háborúban állt velük, a másik kettő pedig szövetségesük volt, kedvezőnek találták az időpontot arra, hogy jóvátegyék 15. századi elődeik figyelmetlenségét. Azt a következtetést vonták le, hogy ha egyszer már végrehajtották tervüket, akkor a nagyhatalmak kész tények előtt állnak majd, és megbocsátják a bűncselekményt, ahogyan ez az 1895-96-os megszárlás esetében is történt, amikor a nagyhatalmak még csak szemrehányást sem tettek a szultánnak.

A hadra fogható örményeket behívták a hadseregbe, de nem adtak fegyvert a kezükbe: egyszerűen átépítésre és hasonló munkákra használták őket. Aztán azzal az ürüggyel, hogy fegyverek után kutatnak a házakban, kifosztották a falusiakat. Amit csak el tudtak venni az örményektől, lefoglalták hadseregük számára, anélkül hogy fizettek volna érte, és túlzott hozzájárulást követeltek tőlük a Nemzeti Védelmi Bizottság számára.

Tömeges deportálások

Az örmények ellen hozott utolsó és legrosszabb intézkedés az volt, hogy az egész népességet tömegesen deportálták lakhelyéről, és a sivatagba száműzték. Az úton mindenféle rettenet kísérte őket. Sem szállításukról, sem ellátásukról nem gondoskodtak. Az áldozatoknak, köztük tekintélyes férfiaknak és nőknek, gyalog kellett menniük, és ki voltak téve a külön erre a célra szerveződött rablóbandák támadásainak. Az otthonokat lerombolták, a családokat szétszakították, a férfiakat megölték, az asszonyokat és lányokat naponta megerőszakolták az úton, vagy háremekbe vitték. A gyerekeket folyókba dobták, vagy anyjuk idegeineknek adta el, hogy megmentse őket az éhhaláltól.

Ezeket a tényeket azok a beszámolók tartalmazzák, amelyeket az amerikai követség abszolút megbízható szemtanúktól kapott. E tények felülmúlják a legállatibb és legördögibb kegyetlenségeket, amelyeket korábban valaha is elkövettek vagy kitaláltak a világ történelme során.

A török hatóságok minden hírösszeköttetést megszakítottak a főváros és a tartományok között, azzal a naiv feltételezéssel, hogy mielőtt még a világ tudomást szerezne róla, véghez vihetik az évszázad bűncselekményét. De az információk kiszivárogtak, konzulok, misszionáriusok, külföldi utazók, sőt törökök révén is. Hamarosan megtudtuk, hogy a tartományok kormányzói parancsot kaptak: hivatali területük teljes örmény népességét küldjék száműzetésbe, kortól és nemtől függetlenül. A helyi hivatalnokok, néhány kivételtől eltekintve, szó szerint végrehajtották ezeket a parancsokat. Minden jó karban lévő férfit vagy behívtak a hadseregbe, vagy lefegyvereztek. A hátramaradottakat, öregeket, nőket és gyerekeket, a legkegyetlenebb és legocsmányabb bánásmódnak vetették alá.

A tények pontos feljegyzése érdekében intézkedéseket hoztam, hogy gondos jegyzőkönyvet készítsenek minden olyan valomásról, amelyet a mérszárlások szemtanúi tettek nekem. Ezek a jegyzőkönyvek magukban foglalták a legkülönbözőbb menekültek, keresztény misszionáriusok és más tanúk beszámolóit. Mindent egybevetve, tájékoztatást adnak annak a nagy mérszárlásnak bizonyos szakaszairól, amelyet nem lehet kétségbe vonni, és amely az egész világ előtt elítéli e faj brutális gyilkosait. Az általam összegyűjtött anyagból sokat nyilvánosságra hozott már Viscount Bryce kitűnő kötete (Viscount Bryce: Die Behandlung der Armenier im Osmanischen Reich. Dokumente vorgelegt an Viscount Grey of Falladon, Staatssekretär im Auswärtigen Amt, London 1916).

Egy német misszionárius beszámolója

Helyhiány miatt itt csak egy dokumentumot idézhetek. Egy német misszionárius vallomásáról van szó:

„Ugyanazon a délutánon történt, amikor az első rettenetes híreket kaptam, de nem egészen tudtam hitelt adni nekik. Néhány molnár és pék, akikre a kormánynak szüksége volt, hátramaradt, és ők kapták az első híreket. A férfiakat mind összekötötték, és a városon kívül lelőtték őket. Az asszonyokat és a gyerekeket a szomszédos települé-

sekre vitték, és vagy százával házakba zárták, és elevenen elégették, vagy a folyóba dobták őket. (A mi épületünk a város központjában állt, így viszonylag hamar tudomást szerezhettünk minden újságról.) Ezenkívül látni lehetett, hogy vérral borított, síró nők és gyerekek haladnak el. Ki képes leírni ezeket a képeket? Számítsa hozzá az égő házak látványát és az égő testek szagát!

Egy héten belül szinte mindennek vége volt. A tiszték bátorságukkal kérkedtek, amellyel sikeresen kiirtották az egész örmény fajt. Amikor három héttel később elhagytuk Mush városát, a falvak még mindig égtek. Semmi sem maradt meg az örmények tulajdonából, sem városon, sem falun. Egyedül Mush-ban 25 000 örmény élt, ezenkívül 300 falu tartozott még Mush-hoz, mind jelentékeny örmény népességgel. Elhagytuk Mush-t, hogy Mezrehbe menjünk. A minket kísérő katonák büszkén mutogatták, hol és hogyan és mennyi nőt és gyereket öltek meg.

Amikor Harputba (Karpout) értünk, örültünk, hogy az árvaházak telve voltak. De ez volt minden, amit el lehetett mondani. Mamuret-ul-Aziz az összes örmények temetőjévé vált. A különböző vilájetek összes örményeit ide küldték, és mindazok, akik nem haltak meg útközben, egyszerűen azért jöttek ide, hogy itt találják meg sírjukat.”

Kínzás és mérszárlás

„A másik rettenetes dolog Mamuret-ul-Azizban a kínzás volt, amelynek két hónapon át alávetették az embereket. Általában a jobb módú osztályokat kezelték ilyen kegyetlenül. Az emberek lábát, kezét, mellkasát hozzászögezték egy darab fához, letepték kéz- és lábkörmeiket, kitépték hajukat és szakállukat, lábukra patkót vertek, mint a lovaknak, másokat lábbal felfelé, fejfelé a klozet fölé akasztottak.

Ó mennyire kívánná az ember, hogy mindezek a tények ne lennének igazak! Hogy a kinti emberek ne hallják e szegény áldozatok halálkiáltásait, férfiak járkáltak dobokkal és sípokkal a börtön körül, ahol ezeket a rémtetteket elkövették.”

Az áldozatok száma

Mivel az örmények lemészárlása – ha a számokat és az alkalmazott módszereket megítéljük – a legnagyobb rémtettet jelenti, amit valaha elkövettek az emberiség történelmében, sűrűn felteszik a kérdést: Hány örményt gyilkoltak meg ténylegesen, vagy halt meg az éhségben és nélkülözésekben? Hányat hajtottak szerencsétlen száműzetésbe? Viscount Bryce dokumentumainak jelentős gyűjteménye végén megtalálható a tények gondosan összeállított áttekintése. Ez 1912-re vonatkozóan 1 600 000 és 2 000 000 között adja meg a török birodalom örmény népességének számát. Ebből 182 000 menekült a Kaukázusba, és 4200 Egyiptomba. 150 000 még mindig Konstantinápolyban él. Ehhez a számhoz hozzá kell adni azoknak a túlélőknek viszonylag csekély számát, akik elfutottak a halál elől, és most rejtőzködve, szétszórtan élnek a különböző tartományokban. Azt a végkövetkeztést kell levonnunk, hogy egymillió örményt üztek el kisázsiai békés falvaikból és népes városaikból. A meggyilkoltak száma 600.000 és 800.000 közé esik. A megmaradtak szomorúan nélkülözik a legszükségesebbeket is, és kezüket Amerika keresztény közössége felé nyújtják.

Forrás: Komma, 2005/27

„Az I. világháború megakadályozta a reformok alkalmazását Örményországra, és megengedte az ifjútörök kormányának (a Talaat, Enver, Dzsamal triumvirátusnak), hogy egyszer s mindenkorra véget vessen az örmény kérdésnek. 1915. április 24-én lemeszárolták Konstantinápoly intellektuális és politikai elitjét, röviddel azelőtt, hogy elkezdődött az örmény népesség szisztematikus deportálása és megsemmisítése: az oszmán birodalomban élő 2 300 000-es örmény népességnek 1 500 000 halottja lett. Azok, akik el tudtak menekülni a népiirtás elől, a Kaukázusba, Iránba, Szíriába vagy nyugatra menekültek. Örményország nyugati részéből kiűritették az örményeket.”

„Az I. világháború után még ismeretlen, és ezért hiányos volt az örmény áldozatok teljes száma. Csúpn a szír sivatag megsemmisítő táborában életét veszítette az oda-vitt deportáltak legnagyobb része. Az örményeken kívül további 500 000 asszír-káldeus és szír-ortodox keresztényt semmisítettek meg Törökország déli részén. Ezért ma körülbelül kétfélmillióra teszik e népiirtás áldozatainak összességét.”

Larousse Enciklopédia, 1982